

Ko e fakahinohino ‘o e mahaki misele ma’a kinautolu kuo nau ‘osi fetu’utaki vāofi mo ha taha ‘oku puke ‘i he mahaki misele.

Ko e fakamatalá ni ko e fakahinohino ma’a kinautolu kuo nau ‘osi fetu’utaki vāofi mo ha taha ‘oku puke ‘i he mīselé. Ko kinautolu ‘oku te’eki ai ke malu’i kinautolu mei he mīselé, ‘e lava ke nau pihia kapau te nau fetu’utaki vāofi mo ha taha ‘oku mīsele.

Ko e hā ‘a e mīsele?

- Ko e mīselé ko e mahaki matu’aki fakatu’utāmaki mo pipihi mo’oni ‘oku fakatupu ‘e ha vailasi ‘o makatu’unga ai ke puke lahi e kaká ‘o lava ke fakatokoto kinautolu ‘i falemahaki pe te nau a’u ‘o mate ai neongo ‘oku tataitaha ia.
- ‘Oku fakamafola ‘a e mīselé ‘i he ‘eá ‘aki ‘a e mānava, mafatua pe tale. Kapau te mo ‘i ha loki mo ha tokotaha ‘oku mīselé, ‘e lava ke ke pihia ai ‘o kapau ‘oku te’eki ai ke huhu malu’i koe. ‘E lava ke pihia ha toko 13 ‘oku te’eki ai ke huhu malu’i kinautolu mei ha toko 1 pe ‘oku lolotonga misele.
- Ko e ngaahi faka’ilonga ‘oku fuofua ‘asi mai ko e mofi, tae, hafu e ihu, mamahi mo kula ‘a e kano’imatá pea ‘asi mo ha ‘ile’ila hinehina ‘i he loto’i ngutú. Hili ha ‘aho ‘e 3 ki he 5 ‘e ‘asi ha petepete kulokula ‘i he matá pea toki mofele ai ki he toenga ‘o e sinó.
- ‘E a’u ki he toko 1 mei he toko 3 kotoa pe ‘oku nau mīsele, ha fakalalahi ‘enau puké ‘o hā mai ai ‘a e fakakulokula ‘o e telingá, niumonia pea mo e fakalele foki.
- ‘E lava ke ‘asi mai mo ha pupula ‘o e ‘uto ‘i he ki’i ní’ihi ‘o meimei ko e toko 1 mei he toko 1000 kotoa pe ‘oku nau puke he mīselé, ‘o lava ke mate ai ha ní’ihi pea ko e vahe 3 e 1 ‘o kinautolu ni ‘e hoko ai ha maumau ki honau ‘utó ‘e ‘ikai lava ke toe faito’o ‘o sai. Ko ha kakai fefine feitama ‘oku nau puke he mīselé, ‘e ala hokosia ai ha’a nau tamatō, mate ‘i manava ‘a pēpē, pe ko e fānau’i hifo ha pēpē ‘oku sino sí’i ‘aupito.
- Ko e toko 1 mei he toko 1000 kotoa pe ‘oku nau mīsele ‘e ala ke nau mate mei he mahaki ni pea ko e tokotaha he toko 10 te nau iku ki falemahaki,
- Ko e malu’i lelei taha mei he mīselé ko e huhu malu’i ‘aki ‘a e faito’o malu’i ko e MMR (mīsele, mō pea mo e lupela (rubella).

Ko hai ‘e ala puke ‘i he mīsele?

- Ko ha taha na’e toki fa’ele’i kimui he ‘aho 1 ‘o Sanuali 1969 pea ne te’eki ai ke huhu tu’o 2 ia ‘aki ‘a e huhu malu’i mīsele hili ‘a honau ta’u 1, pe kuo te’eki ai ke nau puke he mīsele kimu’a atu. Ko ia ‘akinautolu ‘e ala puke ‘i he mahaki ni – ‘o kau ai ‘a e fānau valevale, iiki mo e kakai lalahi.
- Ko ha taha kuo ‘ikai ke kei lava ‘e hono sinó ‘o malu’i ia mei he ngaahi siemu - hangē ko kinautolu ‘oku faito’o kimo (chemotherapy) pe tutu ha kanisā (radiotherapy) ‘i honau sino pe ‘oku nau folo pe inu e faito’o ‘oku lahi ai ‘a e “steroid”. ‘E ala faingofua ange ke nau puke he mīselé neongo ne ‘osi huhu malu’i kinautolu pe kuo nau ‘osi puke he mahakí ni he kuohili.

- Ka fu’u tokolahi fau ‘a kinautolu ‘oku nau puke he mīsele, ‘e ‘i ai ‘a e ni’ihi te nau puke ai neongo kuo nau ‘osi huhu malu’i mei he mahaki ni.

Ko hai ai ‘oku lava ke ke ala pihia mei ai (contacts) ‘i he mahaki mīsele?

- Ko kinautolu ‘oku nau puke ‘i he mīselé pea nau manava’aki ‘a e ‘ea tatau mo ha taha kehe ‘oku te’eki ai ke puke (‘o kapau te na ‘i ha loki fakatouloua).
- Ko kinautolu ‘oku te’eki ai ke malu’i mei he mīsele pea ‘oku nau ‘osi pihia ‘o lava ai ke nau fakapihia’i atu ha ni’ihi kehe kimu’a pea toki ‘asi ‘ia kinautolu ‘a e mahaki. ‘Oku ‘osi ha ‘aho ‘e 7-14 mei he pihia ‘a ha taha pea toki ‘asi mai meia te ia ‘a e faka’ilonga ‘o e mīsele.

Oku ‘i ai ‘a e ni’ihi **‘oku matu’aki fakatu’utāmaki ki he ‘enau mo’ui** kapau kuo nau pihia – ‘o kau ai ‘a e kinautolu ‘oku nau lolotonga feitama, mo kinautolu ‘oku ‘ikai ke kei lava ‘e honau sino ke tau’i ha siemu fakatupu mahaki (koe’uhi ko ha mahaki kehe ‘oku nau puke ai pe ko hano faito’o kinautolu) pea mo ha fānau kei valevale ‘oku nau si’i hifo he māhina ‘e 12.

Kapau ‘oku ke pehē ‘oku ke kau mo ho’o tama ‘i he ni’ihi ‘oku matu’aki fakatu’utāmaki ki he ‘enau mo’ui he kuo nau ‘osi pihia he mīsele mei ha taha, kātaki ‘o fetu’utaki he vave taha ki ho’o tōketā, mā’uli pe ko ho’o tōketā “specialist” ke ‘oatu ha fale’i pe fakahinohino e me’a ke ke fai.

Ko e me’a ke fai kapau kuo ke pihia he mīsele?

- ‘E ala lava ke ke pihia mei hao kaume’a, faiako, kaungā ngāue, neesi pe tōketā pea nau talaatu ‘e ngalingali kuo ke pihia mo ho’o tama ‘i ha’a mo ma’u ‘a e vailasi ‘oku ne fakatupu ‘a e mahaki ni.
- Ko kinautolu kuo te’eki ai ke huhu malu’i kinautolu pe kuo te’eki ai ke nau puke ‘i he mīsele **ka kuo nau ‘osi pihia mei ha taha**, ‘e fiema’u ke **fakamavahe’i ‘aupito** (isolation pe quarantine) kinautolu – ‘oku fakamahino atu ‘a hono ‘uhinga ‘amui ange ‘i he fakamatala ni.
- Kapau na’e fa’ele’i koe kimu’a he 1969, pe kuo ‘osi huhu tu’o 2 koe mo ho’o tamá ‘aki ‘a e huhu malu’i mīsele hili ‘a e hoko hono ta’u 1, ‘e pehē leva kuo ‘osi malu’i kimoua pea ‘e ‘ikai ala ma’u ai kimoua ‘e he mīselé. Koia ai ‘e ‘ikai ke fiema’u ke mo toe fai ha me’a kehe.
- Kapau ‘oku ‘ikai ke ke fu’u fakapapau’i pe ‘oku ‘osi malu’i koe pe ‘ikai mei he mīsele, ‘oku totonu ke ke fetu’utaki ki ho’o tōketā fakafāmili.

Ko e hā ‘a e ‘uhinga ‘o hono fakamavahe’i ‘aupito (isolation pe ko e quarantine) koe?

- **Ko e me’a ia ke fai ma’a kinautolu kuo te’eki ai ke malu’i kinautolu mei he mīsele ka kuo nau pihia ‘i ha taha ‘oku mīsele.** Ko e founga matu’aki mahu’inga eni ke lava ‘o ta’ofi ‘aki ‘a e mafola atu ‘a e mahaki ‘i he komiuniti, tautefito kia kinautolu ‘e ala fakatu’utāmaki ki he ‘enau mo’ui kapau te nau puke he mīsele.
- Ko e ‘uhinga ‘a e fakamavahe’i ‘aupito, ke nofo ‘i ‘api ‘o ‘oua ‘e ‘alu ki he ako/ako tokamu’a/ngāue, pe kau ha ngaahi fakataha’anga kakai, sipoti, pe ‘alu ki ha feitu’u ‘oku tokolahi hangē ko e fale faiva pe ngaahi falekoloa.

- ‘Oku tonu ke ke feohi pe mo kinautolu kuo nau ‘osi puke he mahaki pe kuo ‘osi huhu malu’i kinautolu.

Ko e hā hono fuoloa ‘a hono tuku fakamavahe’i ‘aupito (isolation pe quarantine) au?

- Ko hono tuku fakamavahe’i koe (pea mo ho’o tama) ‘e **kamata ia he ‘aho ‘e 7 hili ‘a ho’o fuofua fetu’utaki** ofi mo ha taha ‘oku mīsele.
- ‘E toki ngata ‘a hono tuku fakamavahe’i koe (mo ho’o tama) ‘i ha **hili ha ‘aho ‘e 14 mei ho’o fetu’utaki vāofi mo ha taha** ‘oku mīsele.

Ko e fakatātā eni ki ai

Kapau na’e ‘asi ‘a e petepete kula ‘o e mīsele ‘i hao kaume’a ‘i he ‘aho 6 ‘o ‘Okatopa, ‘oku mahino mai na’e ‘osi malava ke ne fakapihia’i ha taha ‘i he mīsele mei he ‘aho 1 ‘o ‘Okatopa ‘o a’u ki he ‘aho 10 ‘o ‘Okatopa.

Kapau na’a mo ‘i he ngāue’anga fakataha mo ia mei he ‘aho 4-6 ‘o ‘Okatopa, ko ho’o fuofua fetu’utaki vāofi mo e mīsele na’e fai ia he ‘aho 4 pea ko e ‘aho faka’osi ‘a e ‘aho 6 ‘o ‘Okatopa. ‘Oku totonu leva ke fakamavahe’i ‘aupito koe mei he ‘aho 11 ki he ‘aho 20 ‘o ‘Okatopa.

	‘Okatopa																					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
Mahaki (mīsele)	Ongo’i puke					Asi petepete																
Lava fakapihia’i																						
Tokotaha na’a ke pihia ai				‘Uluaki Pihia																		
Fakamavahe’i					D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10	D11	D12	D13	D14				

Lau ‘aho 7 mei he fuofua pihia   Lau ‘aho 14 mei he fuofua pihia   Ngata ‘a e fakamavahe’i kapau ‘ikai ha faka’ilonga mīsele

Ko e hā ha me’a ‘e hoko kapau ‘e ha mai ‘oku ou puke (mo ‘eku tama) lolotonga ‘a hono fakamavahe’i kimaua?

- Vakai fakalelei ki he ngaahi faka’ilonga ‘o e mahaki ‘a ia ko e hafu e ihu, tale, mamahi e kano’i mata, mofi pea mo ha fele ‘a e petepete kula kamata mei he matá ki he toenga ‘o e sinó.
- Kapau ‘oku ke pehē kuo kamata ke hā mai te ke puke (mo ho’o tamá) ‘i he mīselé lolotonga ‘a hono fakamavahe’i kimouá, telefoni ki ho’o tōketā ki ha’a ne fale’i.
- ‘Oku ‘ikai ha faito’o ‘o e mahaki mīselé ka ko hono tauhi pe ke ma’u ha mālōlō, inu e vai ke lahi pea mo ha fo’i’akau pe faito’o “paracetamol” ki he mofi.
- Kapau ‘oku faka’au ke **fakalalahi ‘a ho’o ongo’i puke** (mo ho’o tama) mīsele pea ‘oku ke fie ‘alu ki he tōketā, **kātaki ‘o fuofua telefoni ‘o fakahā ki he kilīniki pe ko e falemahaki kimu’a pea ke toki ‘alu** koe’uhi ke nau matetuteu ‘o fakamavahe’i pe koe ke ‘oua na’a mafola tau ‘a e mīsele ‘i he ‘enau kilīniki.

- Kapau 'e 'asi 'oku ke mīsele (mo ho'o tama) lolotonga 'a hono fakamavahe'i kimoua, 'e fiema'u ke mo nofo mavahe ai pe kae'oua kuo 'osi ha 'aho 'e 5 talu 'a e fuofua ha mai 'a e fele mo petepete. Fakatātā eni ki ai: kapau na'e fuofua 'asi 'a e fele mo e petepete he 'aho 15 'o 'Okatopa 'oku tonu ke ke nofo mavahe 'o a'u ki he 'aho 20 'o 'Okatopa.
- Neongo kuo ke 'osi puke 'i he mīsele, 'oku tonu ke kei fai pe hao huhu malu'i 'aki 'a e faito'o MMR 'i ha'o sai he 'oku lava ai ke malu'i koe mei he mīsele lupela pea mo e mahaki ko e mō (mumps) foki.

'E fēfē kapau 'e 'ikai teu puke (mo 'eku tama) 'i he mīsele lolotonga 'a hono fakamavahe'i kimaua?

- Kapau 'e 'ikai te ke puke (mo ho'o tama) pea 'e ngofua ke mo 'ataa mai mei hono fakamavahe'i kimoua he **'osi ha 'aho 'e 14 hili ha'a mo fevaofi'aki 'aupito mo ha taha 'oku mīsele.**
- Kapau kuo te'eki ai ke fai 'a ho ongo huhu malu'i MMR, feinga ki ho'o tōketā ke fai hao huhu malu'i he 'oku **ta'etotongi** ki he tokotaha kotoa pe na'e fa'ele'i hili 'a e 'aho 1 'o Sanuali 1969.

Ko e hā 'a e me'a 'oku tonu ke fai 'e he ngaahi va'a ngāue fakapule'anga 'oku nau tokanga'i 'a e mo'ui lelei 'a e kakai?

- Kuo pau ke fakahoko 'e he kau tōketā, falemahaki mo e ngaahi fale sivi toto mo e ngaahi me'a fakafalemahaki (laboratories) ke 'ilo 'e he va'a ngāue fakapule'anga ni 'o kapau 'e 'asi ha mīsele.
- Ko e va'a ngāue ni te nau fakatotolo'i ke 'ilo pea ko hai kuo nau 'osi pihia mo ala fetuku holo 'a e mīsele ke lava 'o tokoni'i kinautolu pea mo 'enau tōketā ke lava 'o matauhi lelei mo fakasi'isi'i 'a e mafola atu 'a e mahaki.

Ko e founa lelei taha ke ta'ofi pe malu'i 'aki koe mo ho'o fānau mei hono ma'u 'o e mīsele, ke fai ha mou huhu malu'i. Kapau 'oku ke mahalo'i 'oku ke puke mo ho'o tama 'i he mīsele pea ke telefoni ki ho'o tōketā fakafāmili pe ko e Healthline 'i he 0800 611 116.

'E lava ke toe tānaki atu ha ngaahi fakahinohino ki he huhu malu'i 'i ha'o telefoni ta'etotongi ki he Immunisation Advisory Centre 'i he 0800 466 863 (0800 IMMUNE) pe a'utonu ki he 'enau taulanga vahaope <http://www.immune.org.nz>.

Last updated May 2012